

Piotr Kowolik

Bolesław Błażek : pedagog, prekursor psychometrii w Polsce i pionier psychologii wychowawczej

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (24-25), 373-380

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Kowolik

Bolesław Błażek – pedagog, prekursor psychometrii w Polsce i pionier psychologii wychowawczej

Bolesław BŁAŻEK - urodził się 25 stycznia 1872 roku we Lwowie w spolszczonej rodzinie pochodzenia czeskiego (Blasek), osiedlonej w Galicji wschodniej. Studiował filozofię, interesował się psychologią i fizyką. Studia wyższe w zakresie matematyki ukończył w Uniwersytecie Jana Kazimierza około 1894 roku.

Bolesław Błażek zawsze czuł się rdzennym Polakiem. O Jego poczuciu narodowym świadczyć może wieloletnia praca w szkołach polskich, lecz przede wszystkim świadczy o tym aktywny udział w walce o założenie gimnazjum polskiego w Cieszynie w 1895 roku, kiedy jako absolwent uczelni wyższej prowadził działalność agitacyjną w polskim środowisku Cieszyna. Błażek należał do Komitetu organizacyjnego wymienionego gimnazjum obok takich działaczy jak: dr Jan Michejda i ks. Józef Londzin. Brał też czynny udział w nieoficjalnie zorganizowanym przez grono nauczycielskie egzaminie wstępnym do gimnazjum.

Egzamin przeprowadzono przed uzyskaniem oficjalnego zezwolenia na otwarcie szkoły, gdyż zarówno młodzież, jak i rodzice, spragnieni polskiego słowa, kategorycznie i z niecierpliwością domagali się otwarcia polskiego gimnazjum. Nastrój, w którym przebiegał ów egzamin, był niezwykle uroczysty, a radość młodzieży ogromna. „Nowo przyjęci uczniowie musieli zjawić się w szkole w towarzystwie rodziców lub ich zastępców i przedłożyć metrykę oraz świadectwo szkoły ludowej. Przyjęcie było uzależnione od zdania egzaminu wstępnego, przy którym kandydat musiał się wykazać biegłością w czytaniu i pisaniu po polsku, znajomością ortografii i gramatyki, a takich samych wiadomości wymagano z języka niemieckiego. Egzamin z matematyki obejmował działania na liczbach całkowitych, zaś niezależnie od tych przedmiotów trzeba było posiadać wiadomości z religii w zakresie czterech klas szkoły ludowej. Kandydaci do klasy pierwszej uiszczali opłatę wstępną, zaś wszyscy uczniowie opłatę za pomoce naukowe.

Do polskiego gimnazjum już w pierwszym roku jego istnienia zapisało się ponad 90 kandydatów.”¹ Jednakże już następnego dnia zaborcze władze szkolne wystąpiły z ostrą interwencją. Udało się wszakże dr J. Machejdzie uzyskać

¹ Sprawozdanie z Gimnazjum Polskiego w Cieszynie. Cieszyn 1895.

zezwolenie władz na otwarcie szkoły, lecz B. Błażek pracy nauczycielskiej nie mógł w niej rozpocząć. Policyjny nakaz zmuszał go do natychmiastowego opuszczenia Śląska.

Po opuszczeniu Cieszyna B. Błażek powrócił do Lwowa, gdzie zgłosił się do nowo zorganizowanego Zakładu Fizjologii Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Lwowskiego i tam rozpoczął pracę w charakterze asystenta. Dyrektorem tego zakładu był znany fizjolog prof. Adolf Beck (1863-1942), pasjonujący się już wówczas badaniami czynności mózgu, pobudliwości i fizjologii odruchów. Kierowany przez niego zakład powstał w 1895 roku i w początkowym okresie istnienia zatrudnił dwóch asystentów.²

Niewątpliwie pod wpływem A. Becka rozwinął B. Błażek swoje zainteresowania w dziedzinie badań psychofizjologicznych i z jego zakładu wyniósł pomysł zastosowania wiedzy z zakresu fizyki do badań nad stanami znużenia umysłowego uczniów.

Po roku pracy w Zakładzie Fizjologii B. Błażek wrócił na stanowisko nauczyciela do Gimnazjum im. Franciszka Józefa we Lwowie. Uczył tam języka polskiego, matematyki i fizyki, a także rozpoczął pierwsze samodzielne badania nad zmęczeniem intelektualnym uczniów w trakcie nauki. Interesowały go także zagadnienia jak: ekonomia sił i czasu pracy ucznia, właściwy dobór przedmiotu nauczania w dniowym i tygodniowym planie nauczania szkolnego, czas trwania nauki i przerw międzylekcyjnych itp. Badania te były pierwszą próbą tego typu w Polsce.

Na podstawie pomiarów zmęczenia, dokonywanych przy pomocy estezjometru sprężynowego własnej konstrukcji³ wyprowadził B. Błażek szereg wniosków pedagogicznych, dotyczących organizacji pracy szkolnej i „nużącej siły” poszczególnych przedmiotów. Badania spotykały się z zainteresowaniem i opieką ze strony dyrekcji gimnazjum. Dyrektor gimnazjum, dr Antoni Danysz (1853-1925), z uwagą śledził przebieg badań nad pracą umysłową i jej rezultatami u uczniów prowadzonej przez siebie szkoły.

Pierwsze sygnały o badaniach B. Błażek podał w 1898 roku w warszawskim „Przeglądzie Pedagogicznym”⁴ w artykule „*Jak można mierzyć znużenie uczniów w szkole pod wpływem nauki*”. W 1899 roku nakładem Drukarni Związkowej we Lwowie ukazała się publikacja Błażka „*Znużenie w szkole na podstawie pomiarów estezjometrem sprężynowym. Przyczynek do doświadczalnej psychologii*”. Równocześnie rozprawa B. Błażka „*Psychometria w szkole*” weszła w skład pracy zbiorowej Kazimierza Twardowskiego (Lwów 1899).

² W. Hahn, Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. Cz. 2. 1898/99-1909/10. Lwów 1912.

³ B. Błażek, Znużenie w szkole. Lwów 1899, s. 7-11.

⁴ B. Błażek, Jak można mierzyć znużenie uczniów w szkole pod wpływem nauki? „Przegląd Pedagogiczny” 1898, nr 23.

W 1900 r. B. Błażek opublikował w „Przeglądzie Pedagogicznym”⁵ kolejną rozprawę „*Nowe studia psychometryczne nad młodzieżą szkolną*”, stanowiącą zaczątek jego drugiej książki „*Studia psychometryczne*” wydanej w tymże roku we Lwowie.

We wszystkich pracach B. Błażka powtarza się charakterystyczny motyw. Znużenie rozpatrywane jest w aspekcie organizacji nauczania. Wyraźnie interesuje Go zagadnienie ekonomii sił i czasu ucznia, właściwego doboru przedmiotów, czasu trwania nauki i przerw międzylekcyjnych.

Mimo, że praktyka nauczycielska B. Błażka była jeszcze krótka, pozwoliła mu jednak poczynić pewne spostrzeżenia o narastaniu zmęczenia uczniów na kolejnych godzinach lekcyjnych i nasilaniu się go na poszczególnych przedmiotach. Badania swoje przeprowadzał w wybranych klasach przed i po zakończeniu lekcji z określonych przedmiotów. Skonstruowany według jego pomysłu estymometr pozwalał na zachowanie jednakowego rozstawienia kolców i jednakowej siły ucisku.

Prowadząc doświadczenia przez wiele miesięcy, uzyskał B. Błażek obszerny materiał, który pozwolił mu na uchwycenie szeregu różnic indywidualnych w przebiegu pracy i narastaniu zmęczenia u poszczególnych uczniów.

W rezultacie dokonał typologii uczniów według uzdolnień do sposobu regulowania pracy i odpoczynku. Rozróżnił:

- (1) ucznia średnio uzdolnionego lecz uważnego i pilnego, u którego w miarę upływu dni tygodnia systematycznie wzrasta zmęczenie, a obniża się wydajność pracy;
- (2) ucznia słabo uzdolnionego nużącego się już po pierwszej godzinie lekcyjnej i pracującego tylko przez pierwsze godziny nauki w poszczególnych dniach tygodnia;
- (3) ucznia wybitnie uzdolnionego, któremu nauka przychodzi łatwo, u którego rezultaty zmęczenia nie przejawiają się zbyt wyraźnie nawet po kilkugodzinnej nauce.

Oprócz charakterystyki tych podstawowych typów zamieścił B. Błażek w swoich pracach liczne spostrzeżenia dotyczące poszczególnych uczniów.

Ponadto B. Błażek postulował poprawę metod uczenia, a także nawoływał do rewizji stosowanych dotychczas sposobów egzaminowania ucznia i wpisywania not. Wskazywał na znaczenie liczby uczniów w klasie, która nie powinna przekraczać 30 osób. Dodatkową bolączką zauważoną przez B. Błażka była, tzw. dwurazowość nauki.⁶

⁵ B. Błażek, *Nowe studia psychometryczne nad młodzieżą szkolną*, „Przegląd Pedagogiczny” 1900, nr 4-5.

⁶ W szkołach galicyjskich zajęcia odbywały się przed i po południu z godziną przerwą obiadową.

Nie poprzestając na wynikach badań, ogłoszonych w dwóch pierwszych pracach, powracał B. Błażek wielokrotnie do problemu zmęczenia w artykułach, które zamieszczał na łamach czasopism: „Muzeum” i „Przegląd Pedagogiczny”.

Do badań B. Błażka nawiązywało wielu współczesnych mu pedagogów, a przede wszystkim lekarzy. Artykuły B. Błażka, poświęcone walce o wprowadzenie jednorazowej nauki w szkołach, spotykały się z ich pełną aprobatą. Już bowiem przed nim, a potem równocześnie z pracami B. Błażka publikowane były wypowiedzi przedstawicieli medycyny i fizjologii na interesujący go temat.

Kierownik Zakładu Fizjologii Uniwersytetu Lwowskiego prof. A. Beck jego cztery pierwsze artykuły przedrukował w bieżących wydawnictwach Zakładu. K. Twardowski umieścił jego artykuł: *Psychometria w szkole* w obszernej pracy pt.: *Z psychologii i fizjologii wychowania*, wydanej w roku 1899.

Na wyniki prac B. Błażka powoływali się w swoich publikacjach: prof. J. Cybulski⁷, ks. Prof. K. Wais⁸ i wielu innych. Wszystkie te publikacje wskazywały, jak bliski polskim środowiskom naukowym jest problem poprawy struktury szkolnej, żywo dyskutowany podówczas w całej Europie i Ameryce Północnej.

Problem zmęczenia stawał niejednokrotnie w centrum dyskusji naukowych, czego przykładem może być długotrwała debata w Akademii Medycznej w Paryżu w latach 1886-1887. Dyskutanci doszukiwali się przyczyn zmęczenia uczniów w systemie szkolnym, powodującym nieodzowne przeciążenie dzieci objętych nauczaniem. Sugerowano konieczność podjęcia badań nad zmęczeniem, rewizję systemu szkolnego i metod nauczania. Poddawano krytyce dobór przedmiotów, czas trwania nauki, długość przerw międzylekcyjnych.⁹

Podejmowanie badań eksperymentalnych wydawało się ówczesnym pedagogom i psychologom czynnikiem decydującym nie tylko dla postępu tych nauk, lecz i dla uzasadnienia oczekiwanej reformy szkolnej.

Pionierskie badania B. Błażka nie ustrzegły się krytyki, dość ostrej i niekiedy uszczypliwej. Świadczy to jednak o tym, że jego prace były wnikliwie czytane i analizowane.

Przykładowo, wyczerpującą recenzję prac B. Błażka sporządził, jako jeden z pierwszych, filozof i psycholog polski Adam Mahrburg (1855-1913). Mahrburg był znany z ciętych recenzji, odznaczających się doskonałą znajomością zagadnienia, logicznością dowodu i dużą siłą przekonywania. Od szeregu lat zamieszczał już krytyki prac psychologicznych - początkowo na łamach peters-

⁷ K.M. Czarniecki, Pionierzy, współtwórcy i twórcy polskiej psychologii naukowej (sylwetki uczonych). Kraków 2000, s. 141.

⁸ Autor podręcznika Dzieje hipnotyzmu. Przemyśl 1900 i Psychologia, Rzeszów 1902. Profesor filozofii chrześcijańskiej. W latach 1917-1918 rektor Uniwersytetu Lwowskiego.

⁹ A. Dryjski, Praca umysłowa, egzaminy i zaburzenia czynnościowe organizmu, Warszawa 1936, s. 313-314.

burskiego „Kraju”, następnie w „Przeglądzie Pedagogicznym”, „Przeglądzie Filozoficznym” i innych.

W „Przeglądzie Filozoficznym” w 1901 roku A. Mahrburg sporządził wyczerpującą recenzję prac B. Błażka. Stwierdził w niej, że autorowi brak dostatecznego przygotowania do prowadzenia badań, przyjęte przez niego metody nieskutecznie badają określone zagadnienia.

Podkreśla często spotykany brak dostatecznego przygotowania do takich prób, jałowość zdobywanej w ten sposób wiedzy, bezpodstawność wniosków i ignorancję naukową.

Odmicną pozycję zajął J.W. Dawid (1859-1914)¹⁰, który dyskutując z A. Mahrburgiem o jego opinii na temat prac B. Błażka, zwrócił uwagę na trudności przeciętnego pracownika szkoły w prowadzeniu badań eksperymentalnych. Analizując wyniki kontrowersyjnych badań B. Błażka, wręcz zachęcał do prowadzenia podobnych badań w szkole, twierdząc, że dla nauczyciela rzeczywiste wykształcenie psychologiczne rozpoczyna się dopiero od chwili, gdy zaczyna on sam prowadzić obserwacje, badania i doświadczenia w procesie nauczania.

Każdy nauczyciel, a tym bardziej przyszły specjalista nie może - jak twierdzi A. Mahrburg - zaufać wyłącznie podręcznikowi, czy znanej i dotychczas stosowanej metodzie, bo „przyswajanie cudzej wiedzy i myśli okazać się musi później zwykłą stratą czasu.”¹¹

W badaniach B. Błażka, szczególnie cenne było to, że stanowiły one jedną z pierwszych prób eksperymentalnych prowadzonych na dużej liczbie badanych, przez nauczyciela praktyka. Dokonywane w zrutyinizowanym środowisku szkolnym stanowiły niewątpliwie siłę aktywizującą nauczycieli polskich i pobudzającą ich do konstruktywnych obserwacji, wywołały fale dyskusji, krytyk i polemik, posłużyły do argumentacji przeciw tradycyjnej strukturze szkolnej. Na pewno też badania B. Błażka dowiodły, że mimo, szczególnie niekorzystnej sytuacji społecznej i politycznej w Polsce problematyka badań w omawianym zakresie nie odbiegała od zainteresowań ogólnościowych. Skromne próby Błażka zostały przyćmione w niedługim czasie przez prace J.W. Dawida, J. Ochorowicza, E. Abramowskiego, J. Joteyko i wielu innych badaczy.

Do 1905 roku B. Błażek pracował jako zastępca nauczyciela w Lwowskim Gimnazjum im. Franciszka Józefa, następnie jako rzeczywisty nauczyciel został przeniesiony do gimnazjum w Jaśle, skąd zawędrował do gimnazjum w Przemyśle. W 1909 roku wystąpił na Kongresie Neurologów, Psychiatrów i Psycholo-

¹⁰ K. M. Czarniecki, *Pionierzy, współtwórcy i twórcy polskiej psychologii naukowej*, Kraków 2000, s. 141.

¹¹ J.W. Dawid, *O wykładzie psychologii jako nauki doświadczalnej*, Warszawa 1898; tenże, *Pisma pedagogiczne pomniejszych*, Wrocław 1968, s. 256-288.

gów Polskich w Warszawie z referatem „*Wpływ pracy ręcznej na umysł i wolę uczniów*”.

Z późniejszych publikacji Błażka należy odnotować książkę o dużych walorach wychowawczych „*Wakacje pod namiotami*” (Przemyśl 1912), będącą wyrazem jego zainteresowań krajoznawczych, ale przede wszystkim pedagogicznymi aspektami wycieczek i obozów letnich.

Jako nauczyciel fizyki starał się B. Błażek wiązać teorię z praktyką. Świadczy o tym jego publikacje „*Praktyczne ćwiczenia przy nauce fizyki w szkołach średnich*”¹² oraz „*Studia psychometryczne nad znaczeniem pracy ręcznej jako czynnika wychowawczego*” i wreszcie podręcznik „*Fizyka laboratoryjną metodą wyłożoną*” cz. 1. Nauka o ruchu. Przemyśl 1920.

W latach 20 tych B. Błażek przeniósł się do Bydgoszczy, gdzie był współorganizatorem Wyższej Szkoły Gospodarstwa Wiejskiego. Po dwuletniej działalności w Bydgoszczy, szkoła została przeniesiona do Cieszyna, gdzie podjęto starania o nadanie jej statusu wyższej uczelni.

W szkole tej wykładał fizykę i matematykę oraz prowadził ćwiczenia w zorganizowanych przez siebie warsztatach stolarskich. Z informacji ustnych stykających się z nim podówczas nauczycieli i uczniów wiadomo, że brał czynny udział w urządzanych przez władze szkolne konkursach pedagogicznych, na których w czasie swoich wykładów powracał do zagadnienia zmęczenia w nauce szkolnej. W Cieszynie ponadto zorganizował stację meteorologiczną, która była prowadzona wzorowo.¹³

We wspomnieniach uczniów B. Błażek przetrwał jako oryginał o charakterystycznym sposobie ubierania się, a zarazem niezwykle bezpośredniego w kontaktach, nieco rubasznego, pogodnego i cieszącego się dużym autorytetem nauczyciela. Radość życia upatrywał on w obcowaniu z młodzieżą i we włościach górskich. Jedną z nich opisał w wydanej 1931 roku we Lwowie książce „*Przez kraj słonecznych dolin i góralskiej głuszy*” (wspomnienia z włości po Bułgarii).

W latach okupacji B. Błażek ciężko chorując (przypuszczalnie rak krtani) przeniósł się z miejsca do miejsca, ścigany nicustannie przez gestapo. Kres tej wędrówki wypadł około 1943 roku. Zmarł nie pozostawiając bliższej rodziny. Brak jest aktu zgonu w Urzędach Stanu Cywilnego Lwowa, Cieszyna, Przemyśla i Krakowa.

W prowadzonej przez PCK ewidencji osobowych strat wojennych nazwisko B. Błażka nic figuruje, a prowadzone przez tę instytucję dodatkowe poszukiwania

¹² B. Błażek, *Praktyczne ćwiczenia przy nauce fizyki w szkołach średnich*. „Muzceum” 1909, s. 78.

¹³ Jej przykładową działalność opisano w *Komunikatach Instytutu Śląskiego*, 1937, nr 44.

nie dały rezultatu. Osoby znające B. Błażka podają jako przypuszczalną datę śmierci rok 1943. Nie znaleziono także miejsca jego pochówku.¹⁴

Wspomnienia o B. Błażku przechowała pamięć osób stykających się z nim, w różnych okresach życia. W świetle tych wspomnień pozostał jako człowiek wysokich zalet charakteru, jako pedagog, społecznik i gorący patriota.

„Błażek, choć z wykształcenia fizyk i matematyk podjął badania zjawisk zachodzących w procesie nauczania. Osiągnął znakomite wyniki, stosując własną metodologię i metody badawcze. Uznawany jest za pioniera psychofizyki i psychofizjologii. W pełni zasłużył na miano prekursora polskiej psychologii wychowawczej.”¹⁵

Józef Pieter stwierdza, że „[...] Błażka uważać można za właściwego pioniera psychologii wychowawczej w znaczeniu nauki o procesach psychicznych w wychowaniu i nauczaniu [...]”.¹⁶

Prace Bolesława Błażka (w wyborze):

Pozycje zwarte:

Znużenie w szkole na podstawie pomiarów estezjometrem sprężynowym. Przyczynki do doświadczalnej psychologii. Lwów 1899.

Studia psychometryczne. Pomiary na uczniach. Lwów 1900.

Wakacje pod namiotami. Przemyśl 1920.

Fizyka laboratoryjną metodą wyłożona. Cz. 1. Nauka o ruchu. Przemyśl 1920.

Przez kraj słonecznych dolin i górskiej głuszy. Wspomnienia z włości po Bułgarii. Lwów 1931.

Artykuły:

Jak można mierzyć znużenie uczniów w szkole pod wpływem nauki. „Przegląd Pedagogiczny” 1898, nr 23.

Jeszcze słów kilka o mierzeniu znużenia uczniów w szkole i o estezjometrze profesora B. Błażka. „Przegląd Pedagogiczny” 1899, nr 8.

Rysunki dziecięce ze stanowiska psychologicznego. „Przegląd Pedagogiczny” 1899, nr 18.

¹⁴ W. Bobrowska-Nowak, Próby badawcze Bolesława Błażka na tle początków psychologii w Polsce, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1969, nr 4 podaje, iż mimo usilnych starań, nie udało się dokładnie ustalić daty i miejsca zgonu B. Błażka.

¹⁵ K. M. Czamecki, Pionierzy, współtwórcy i twórcy polskiej psychologii naukowej, Kraków 2000, s. 143.

¹⁶ J. Pieter, Historia psychologii, Warszawa 1974, s. 404.

Nowe studia psychometryczne nad młodzieżą szkolną. „Przegląd Pedagogiczny” 1900.

Zmiany w czasie świadomej reakcji dla zmysłu słuchu pod wpływem pracy umysłowej. Pomiary na uczniach. „Muzeum” 1900, T. 16.

W sprawie jednorazowej nauki w naszych szkołach. „Muzeum” 1902, T. 18.

Sztuka w życiu dziecka. „Muzeum” 1902.

Walka o system. „Przegląd Pedagogiczny” 1903.

W pocie czoła. „Muzeum” 1905.

W sprawie badań psychologicznych nad oddziaływaniem pracy ręcznej na umysłowość pracującego. W: Prace I Zjazdu Neurologów, Psychiatrów i Psychologów Polskich w Warszawie 1909. Warszawa 1910.

Summary:

The article is designed for those who know little or nothing about Bolesław Błażek.

As an expert in education, advocate of modern methods in teaching process, he was the first in Poland who promoted the new ideas and encouraged the teachers to conduct psychopedagogical experiments provoking a heated discussion to remodel and reorganize the schooling system. Bolesław Błażek, though mathematician and physicist has started scientific research on mental phenomena in teaching – learning process and achieved excellent, educational results using his own techniques and methods.